

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2021.14.014>

Волкова І.І.

*помічник-консультант народного депутата України
Апарат Верховної ради України***ПРАВОВА ОСНОВА МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ**

Актуальність теми дослідження. Питання захисту прав дітей залишаються актуальними протягом усього часу існування людства. В Україні в останні роки динамічно розвивається інститут захисту прав дитини, вводяться нові посади, до повноважень яких віднесено охорону інтересів дітей, розвивається законодавство з метою наближення до міжнародних та європейських стандартів. У зв'язку з чим, нагальним є здійснення систематизації нормативно-правових актів, якими врегульовано захист прав дитини.

Аналіз останніх досліджень. Основу дослідження склали роботи провідних вчених в сфері адміністративного права щодо сутності адміністративно-правового механізму, зокрема таких, як: В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, М.Н. Берідзе, І.В. Бойко, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, С.В. Ківалов, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.П. Яковлев та ін. У той же час, деякі питання щодо правової основи механізму захисту прав дітей потребують подальшого поглибленого дослідження, що свідчить про актуальність обраної теми.

Постановка завдання (формулювання цілей статті). Метою статті є дослідження правової основи механізму захисту прав дітей.

Виклад основного матеріалу. В чинному законодавстві України та юридичній літературі відсутнє визначення поняття «правова основа механізму захисту прав дітей». При цьому загальноприйнятим є використання катего-

рії «правова основа» в нормативно-правових актах для позначення тих основних актів, якими врегульовано діяльність відповідного органу або сфери суспільних відносин.

З огляду на зазначене пропонуємо під терміном «правова основа механізму захисту прав дітей» розуміти сукупність законодавчих та інших нормативно-правових актів, які створюють підґрунтя для функціонування зазначеного механізму, та в рамках якого можуть і повинні діяти всі суб'єкти, які залучаються до захисту прав дітей.

При цьому правовий механізм захисту прав дітей можна розглядати як сукупність визначених нормами права способів впливу уповноважених суб'єктів на суспільні відносини, що складаються в рамках захисту прав дітей з метою створення належних умов для гарантування та охорони їх прав в межах здійснення публічного адміністрування. Структурно правовий механізм захисту прав дітей складається з окремих елементів, а саме: 1) правових норм, що визначають умови та порядок застосування інструментів публічного адміністрування для захисту прав дітей; 2) інституційної системи захисту прав дітей, яка сформована з уповноважених суб'єктів, наділених повноваженнями щодо створення надійних умов для гарантування та охорони прав дітей; 3) адміністративних процедур, в межах яких реалізується захист прав дітей.

В даному дослідженні детально зупинимось на аналізі правових норм, що визначають умови та порядок застосування інструментів публіч-

ного адміністрування для захисту прав дітей.

З огляду на зазначене можна говорити, що правову основу механізму захисту прав дітей становлять: 1) міжнародно-правові акти; 2) Конституція України; 3) закони України; 4) підзаконні нормативно-правові акти та інші акти законодавства України.

Відповідно до Конституції України частиною національного законодавства України є чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1].

Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори» міжнародним договором України є укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи кількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо).

Залежно від суб'єкта укладення міжнародні договори можна класифікувати на:

1) ті, що укладені Президентом України або за його дорученням - від імені України;

2) ті, що укладені Кабінетом Міністрів України або за його дорученням - від імені Уряду України;

3) міжвідомчі, тобто ті, що укладені міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів (зокрема з питань, що належать до повноважень міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та державних колегіальних органів) [2].

Україна є учасницею низки міжнародно-правових актів універсального характеру у сфері забезпечення прав дитини, зокрема: Конвенції про права дитини [3], ратифікованої Постановою Верховної ради

РСР «Про ратифікацію Конвенції про права дитини» [4]; Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії [5], ратифікованого Законом України «Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії» [6]; Конвенції про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182 [7], ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці» [8]; Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення [9], ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102» [10]; Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей [11], ратифікованої Законом України «Про приєднання України до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей» [12], Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей [13], ратифікованої Законом України «Про приєднання України до Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей» [14], Конвенції про стягнення аліментів за кордоном [15], ратифікованої Законом України «Про приєднання України до Конвенції про стягнення аліментів за кордоном» [16], Конвенції про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання [17], ратифікованої Законом України «Про приєднання України до Конвенції про визнання і виконання рішень стосовно

зобов'язань про утримання» [18], Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших форм сімейного утримання [19], ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання» [20].

Україна є учасницею низки міжнародно-правових актів регіонального характеру у сфері забезпечення прав дитини, зокрема: Європейської конвенції про громадянство [21], ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Європейської конвенції про громадянство» [22]; Європейської конвенції про здійснення прав дітей [23], ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей» [24], Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [25], ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» [26]; Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми [27], ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми» [28]; Конвенції про контакт з дітьми (ETS N 192) [29], ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції про контакт з дітьми» [30]; Європейської конвенції про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом [31], ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Європейської конвенції про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом [32], Європейської конвенції про усиновлення (переглянутої) [33], ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої)» [34] та ін.

Зазначене дає підстави стверджувати, що на сьогоднішній день міжнародні договори,

сторонами яких є Україна, створюють комплексну правову рамку для гарантування основних прав і свобод дітей на національному рівні, зокрема щодо здійснення батьківських прав і виконання обов'язків, незалежно від громадянства і місця проживання дітей, правовідносин батьків та дітей, батьківської відповідальності, опіки, піклування, а також питання визнання і виконання судових рішень та ін.

Лейтмотивом міжнародних стандартів у сфері захисту прав дитини є врахування її найкращих інтересів та поваги до основних прав та свобод дитини.

Що стосується конституційних засад захисту прав дитини, слід зазначити, що Конституція України, зокрема, містить дві групи статей, а саме: 1) ті, що опосередковано стосуються захисту прав дітей; 2) ті, які безпосередньо стосуються захисту прав дітей. Так, наприклад, до першої групи відносяться: ст. 24 Конституції України, яка передбачає рівність конституційних прав і свобод громадян та рівність перед законом; створення умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовий захист, матеріальну і моральну підтримку материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям; ст. 51 Конституції України, якою передбачені рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; обов'язок батьків утримувати дітей до їх повноліття; охорона державою сім'ї, материнства і батьківства; ст. 52 Конституції України, яка передбачає, що держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей та ін. [1].

До другої групи відносяться: ст. 51 Конституції України в частині обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків; охорона державою дитинства; ст. 52 Конституції України, якою передбачено, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним;

заборону будь-якого насильства над дитиною та її експлуатація; обов'язок держави утримати та виховувати дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; ст. 92 Конституції України, яка передбачає, що виключно законами України визначаються засади охорони дитинства, виховання, освіти та ін. [1].

До системи основних законів України, якими врегульовано механізм захисту прав дитини можна віднести: Закон України «Про охорону дитинства» [35]; Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [36]; Цивільний кодекс України [37]; Сімейний кодекс України [38]; Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» [39]; Закон України «Про протидію торгівлі людьми» [40]; Закон України «Про громадянство України» [41].

В свою чергу, до підзаконних нормативно-правових актів та інших актів законодавства України можна віднести: Про затвердження Авіаційних правил України «Технічні вимоги та адміністративні процедури щодо льотної експлуатації в цивільній авіації», затверджених наказом Державіаслужби України від 05.07.2018 р. № 682 [42]; Постанова

Кабінету Міністрів України «Про реалізацію експериментального проекту щодо створення сприятливих умов для реалізації прав дитини» від 10.07.2019 р. № 691 [43] та ін.

Висновки. Під терміном «правова основа механізму захисту прав дітей» запропоновано розуміти сукупність законодавчих та інших нормативно-правових актів, які створюють підґрунтя для функціонування зазначеного механізму, та в рамках якого можуть і повинні діяти всі суб'єкти, які залучаються до захисту прав дітей.

Зазначено, що правову основу механізму захисту прав дітей становить розгалужена система: 1) міжнародно-правових акти; 2) Конституція України; 3) закони України; 4) підзаконні нормативно-правові акти та інші акти законодавства України.

Таким чином, можна дійти висновку, що в Україні протягом останнього часу сформовано основні підходи до осмислення й реалізації прав дітей відповідно до міжнародних та європейських стандартів, а також ґрунтовну правову основу механізму захисту прав дітей.

Лейтмотивом міжнародних стандартів у сфері захисту прав дитини є врахування її найкращих інтересів та поваги до основних прав та свобод дитини.

Анотація

Статтю присвячено висвітленню правової основи механізму захисту прав дітей. Під терміном «правова основа механізму захисту прав дітей» запропоновано розуміти сукупність законодавчих та інших нормативно-правових актів, які створюють підґрунтя для функціонування зазначеного механізму, та в рамках якого можуть і повинні діяти всі суб'єкти, які залучаються до захисту прав дітей.

До правової основи механізму захисту прав дітей віднесено: 1) міжнародно-правові акти; 2) Конституцію України; 3) закони України; 4) підзаконні нормативно-правові акти та інші акти законодавства України.

Основні підходи до осмислення й реалізації прав дітей відповідно до міжнародних та європейських стандартів в сфері захисту прав дитини формуються з урахуванням її найкращих інтересів та поваги до основних прав та свобод дитини.

Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та нормативно-правові акти України, якими врегульовано механізм захисту прав, створюють комплексну правову рамку для гарантування основних прав та свобод дітей, зокрема щодо здійснення батьківських прав і виконання обов'язків, незалежно від громадянства і місця

проживання дітей, правовідносин батьків та дітей, батьківської відповідальності, опіки, піклування, а також питання визнання і виконання судових рішень та ін.

Ключові слова: механізм, захист, нормативно-правові акти, міжнародні договори, дитина, конституційні засади, підзаконні нормативно-правові акти.

Summary

Volkova I.I. Legal basis of the children's rights mechanism

The article is devoted to the issues related to the legal basis of the mechanism for ensuring the protection of children's rights. Under the term «mechanism for ensuring the protection of children's rights» it is proposed to consider a set of legal acts and by-laws acts, forming the basis for the functioning of this mechanism, within which all empowered authorities should and must act to protect children's rights.

The legal basis of the mechanism for ensuring the protection of children's rights includes: 1) international legal acts; 2) the Constitution of Ukraine; 3) laws of Ukraine; 4) by-laws and other acts.

The main approaches to the understanding and realization of children's rights in accordance with international and European standards in the sphere of protection of children's rights should be formed given the adherence to principle of the best interests of the child and respect of the fundamental rights and freedoms of the child.

International treaties that are in force, agreed to be binding by the Verkhovna Rada of Ukraine as well as legal acts of Ukraine, regulating the mechanism mechanism for ensuring the protection, provide for a comprehensive legal framework to guarantee the fundamental rights and freedoms of children, in particular, the exercise of parental rights, regardless of the citizenship and place of residence of children, legal relations between parents and children, parental responsibility, guardianship, as well as issues on recognition and enforcement of court decisions, etc.

Key words: mechanism, protection, legal acts, international treaties, child, constitutional principles, by-laws.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text/>.
2. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.
3. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
4. Про ратифікацію Конвенції про права дитини: Постанова Верховної Ради Української РСР від 27.02.1991 р. № 789-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-12#Text>.
5. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії: Міжнародний документ від 01.01.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09#Text.
6. Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії: Закон України від 03.04.2003 р. № 716-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/716-15#Text>.
7. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182: Міжнародний документ № 182 від 17.06.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text.

8. Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці: Закон України від 05.10.2000 р. № 2022-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2022-14#Text>.
9. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення: Міжнародний документ від 28.06.1952 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011/ed20160316#n17.
10. Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102: Закон України від 16.03.2016 р. № 1024-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-19#Text>.
11. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей: Міжнародний документ від 25.10.1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text.
12. Про приєднання України до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей: Закон України від 11.01.2006 р. № 3303-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3303-15#Text>.
13. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей: Міжнародний документ від 19.10.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002#Text.
14. Про приєднання України до Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей: Закон України від 14.09.2006 р. № 136-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/136-16#Text>.
15. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном: Міжнародний документ від 20.06.1956 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_425#Text.
16. Про приєднання України до Конвенції про стягнення аліментів за кордоном: Закон України від 20.07.2006 р. № 15-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-16#Text>.
17. Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання: Міжнародний документ від 02.10.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001#Text.
18. Про приєднання України до Конвенції про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання: Закон України від 14.09.2006 р. № 135-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/135-16#Text>.
19. Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання: Міжнародний документ від 23.11.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_112#Text.
20. Про ратифікацію Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання: Закон України від 11.01.2013 р. № 26-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/26-18#n2>.
21. Європейська конвенція про громадянство: Міжнародний документ від 06.11.1997 р. № ETS № 166 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_004/ed20090527/find?text=%C4%E8%F2%E8%ED%E0#Text.
22. Про ратифікацію Європейської конвенції про громадянство: Закон України від 20.09.2006 р. № 163-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/163-16#Text>.

23. Європейська конвенція про здійснення прав дітей: Міжнародний документ від 25.01.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text.
24. Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей: Закон України від 03.08.2006 р. № 69-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69-16#Text>.
25. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Міжнародний документ від 25.10.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927.
26. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Закон України від 20.06.2012 р. № 4988-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4988-17#n2>.
27. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: Міжнародний документ від 16.05.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858/ed20110301/find?text=%C4%E8%F2%E8%ED%E0#Text.
28. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: Закон України 21.09.2010 р. № 2530-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-17#Text>.
29. Конвенція про контакт з дітьми (ETS N 192): Міжнародний документ від 15.05.2003 р. № ETS N 192. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659#Text.
30. Про ратифікацію Конвенції про контакт з дітьми: Закон України від 20.09.2006 р. № 166-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/166-16#Text>.
31. Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом: Міжнародний документ від 15.10.1975 р. № ETS85. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_568#Text.
32. Про ратифікацію Європейської конвенції про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом: Закон України від 14.01.2009 р. № 862-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/862-17#Text>.
33. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута): Міжнародний документ від 27.11.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17#Text.
34. Про ратифікацію Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої): Закон України від 15.02.2011 р. № 3017-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3017-17#Text>.
35. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
36. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12/ed20210414#Text>.
37. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20210527>.
38. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/ed20210101#Text>.
39. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року: Закон України від 05.03.2009 р. № 1065-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17#Text>.

40. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17/ed20200101#Text>.
41. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14/ed20190825#Text>.
42. Про затвердження Авіаційних правил України «Технічні вимоги та адміністративні процедури щодо льотної експлуатації в цивільній авіації»: наказ Державіаслужби України від 05.07.2018 р. № 682. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-18/ed20191228>.
43. Про реалізацію експериментального проекту щодо створення сприятливих умов для реалізації прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 691. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2019-%D0%BF/ed20210304#Text>.